Бәдиий әмгәк

5
синип

БАСПА ИЗДАТЕЛЬСТВО БАСПА ИЗДАТЕЛЬСТВО

КИРИШМӘ

Һөрмәтлик оқуғучилар!

Қоллириңлардики дәрислик силәргә чеварлик билән сәнъәт дуниясиға қизиқ сәяһәт қилишқа, гөзәлликниң нахшисиға чөкүшкә мүмкинчилик бериду. Силәр вәтән вә чәт әллик улуқ рәссамларниң иҗадийәтлири билән тонушисиләр, өзәңларни шәхсий сәнъәт әсәрлирини яратқучилар ретидә сезинисиләр. Көплигән соалларға җавап тепиш мүмкинчилиги пәйда болиду. Мәсилән, «Бурунқи буюмлар заманивий буюмлардин қандақ пәриқлиниду?», «Бәдиий қуюш билән бәдиий соқуш дегән немә?», «Немә үчүн симни қийғанда қисқучлар, һә, әгиш үчүн болса, япилақ қисқуч қоллинилиду?», «Ат егәр-тоқумлири немиләрдин туриду?» вә башқиму көплигән соаллар.

Дәл мошу бәдиий әмгәк дәрисидә силәр өзәңларниң дәсләпки барабанлириңларни ясайсиләр. Ачқучқа беғишланған илғучлар күндиликтики турмушта керәк болиду. Түрлүк энергия мәнбәлирини пайдилинип ясилидиған тәҗрибилик ишлар наһайити қизиқ болиду, өзәңларға яхши тонуш болған нәрсини тәтқиқ қилиш қизиқишиңларни пәйда қилиду.

Өйдә, уруқ-туққанлириңларниң яки достлириңларниң өйидә, театрлар, мирасгаһлар вә башқиму мәдәний мәһкимиләрдә қазақ хәлқиниң миллий нәқишлирини тәсвирләйдиған нәрсиләрни учраштурғансиләр, бәлким. Бирақ силәр қазақниң карамәт текимити кимләрниң қоллиридин чиққанлиғини билдиңларму? Яки болмиса түрлүк чирайлиқ асма зенәтлик-буюмларниң устиси – зәргар биләйүзүкләр билән үзүкләрни қазақ хәлқи турмушиниң алаһидилигини, бүгүнки күн чирайиға сиңип кәткән шу дәвирләрни әслитидиған миллий бир хиллиқни берип ясайдиғанлиғиға қизиққан болғанмедиңлар?

Билим ғәзнисини қошумчә әхбарат билән толуқтурғуси келидиғанлар үчүн дәрисликтики һәрбир йеңи мавзу қизиқ әхбаратлар билән бейитилған: дуниядики қедимий лампа тоғрилиқ, пластилинни ким ойлап тапқанлиғини, Гиннесниң рекордлар китавиға киргән уруп чалидиған музыкилиқ әсваплар тоғрилиқ, «витамин» сөзиниң сирини билиш, әлвәттә, қизиқ болар.

Силәр оқуш материалини баричә бәдиий көрнәклик вә аддий тил билән бириниң арқисида баричә пухта өзләштүрсәңлар һәрбир дәрис алаһидә һәм пайдилиқ болидиғанлиғиға ишиниңлар.

Дәрислик көләмлик бөлүмләргә – бапларға бөлүнгән. Баплар болса, параграфларға бөлүниду. Һәрбир параграф йол-йоруқ елишқа шәртлик бәлгүлири билән рәңлири ярдәмлишидиған, әхбарат орунлаштурулған ярдәмчиләр – фреймлар (1) түридики ушшақ бөләкләрдин туриду.

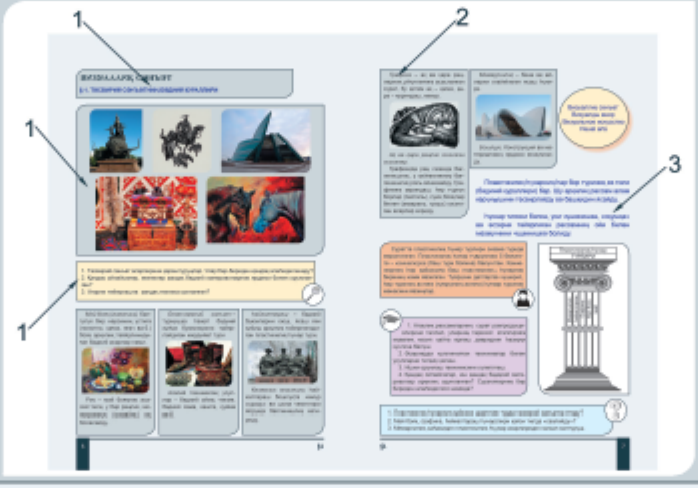

Чүшәндүрмә мәтини, йәни нәзәрийивий әхбарат қениқ сериқ рәңлик фреймларда (2) берилгән. Чүшәндүрүлидиған материалниң муһим пәйтлири көк рәң билән (3) алаһидиләнгән.

Бәлгүлүк бир мавзу бойичә материални қандақ өзләштүргәнлигиңларни, дәристә ейтилғанда вә өйдә оқуғанлириңларда қанчилик әстә сақлиғиниңларни тәкшүрүшкә соаллар ярдәмлишиду. Улар һәр параграфниң ахирида, көкүч рәңлик фреймларда берилгән вә соал бәлгүси билән бәлгүләнгән.

бәлгүси, силәр мобиллиқ телефон арқилиқ мәзкур буюмниң үч өлчәмлик моделини алалайсиләр. Керәк қошумчини орнитиш үчүн http://keleshek-2030.kz сайтиниң «3D модели» бөлүмигә қараңлар.

Дәристә вә өйдә мустәқил яки дәрисликниң ярдими билән алған барлиқ билимлириңларни миннәтлик түрдә тәҗрибидә қоллинидиған болисиләр. Дәрислик силәргә әмәлий иш-һәрикәтниң бир нәччә түрини тәвсийә қилиду.

Әгәр мошундақ бәлгүләр билән бәлгүләнгән тапшурмиларни көрсәңлар, силәр байқаш вә диққәтчанлиқ, селиштуруш, тәһлил қилишни билидиғиниңларни вә хуласә чиқиралайдиғиниңларни көрситишиңлар керәк. Өз хуласилириңларни тәсвирләш вә қорғаш җәриянида өз ойлириңларни ениқ һәм чүшинишлик қилип хуласиләп, уларни тиңшиғучиға йәткүзүшни билишиңлар һаҗәт.

Өзәңларниң нәзәрийивий тәкшүрүшиңлар билән хуласилириңларни тәҗрибидә тәкшүрәйсиләр. Бу шәртлик бәлгү тәҗрибилик ишни билдүриду. Бу тапшурмилар аналитикилиқ вә чоңқур ойлаш қабилийәтлири билән әпликлигини риваҗландурушқа, мустәқиллигини тонутушқа ярдәмлишиду.

Тапшурмиларни чоң топта барлиғи биллә яки кичик топларға бөлүнүп, яки болмиса җүплишип орунлайсиләр. Әгәр тапшурма йенида бәлгү турса, уни мустәқил орунлишиңлар керәк. Бу – шәхсий издиниш паалийитидур.

Башқа паалийәттә учришидиған шәртлик бәлгүлири уларни йәккә яки топ болуп орунлаш керәклигини билдүриду.

Заманивий һаятни компьютерсиз көз алдимизға кәлтүрүш қийин. Әлвәттә, силәр униңда паалийәт жүргүзәләйсиләр. Бәдиий әмгәк дәрислиридә мошу маһарәтлириңларни техиму тәрәққий әткүзүсиләр.

БТ Ишниң һәрқандақ түрини орунлиғанда бехәтәрлик техникиси қаидилири билән тонушқан дурус. Әң муһими – уларни булжутмай орунлаш керәк. Бу бәлгү барлиқ қаидиләрни миннәтлик түрдә диққәт билән оқуп чиқиш вә әстә сақлашниң керәклигини агаһландуридиған болиду.

Программилиқ әхбаратлар билән қатар, дәрислик қизиқ мәлуматлар вә һекайиләр биләнму тәминләнгән. Улар шәртлик бәлгүси билән бәлгүләнгән.

Һөрмәтлик балилар! Бәдиий әмгәк – бу силәрниң иҗадий қабилийәтлириңларни тәрәққий әттүридиған қурал. Өз қабилийәтлириңларни риваҗландуруш үчүн силәр дана мураббигә, оқутқучилар билән ата-аниларниң ярдимигә тайинипла қоймай, өзлүгиңлардин ихлас билдүрүп, интилип, қизиқиш болуши керәк. Бәдиий әмгәк бойичә тәвсийә қилинған йеңи дәрислик силәргә наһайити яхши дост һәм ярдәмчи болиду дәп ишинимиз.

Иҗадий вә қайтиланмас шәхс болушқа, бәдиий әсәрләрни яритиш, издәш һәм уни тепишни билишкә, һүнәр тапқучи болушқа үгиниңлар. Силәргә утуқ тиләймиз!

Муәллипләр

ВИЗУАЛЛИҚ СӘНЪӘТ

§ 1. ТӘСВИРИЙ СӘНЪӘТНИҢ БӘДИИЙ ҚУРАЛЛИРИ

1. Тәсвирий сәнъәт әсәрлирини қараштуруңлар. Улар бир-биридин қандақ алаһидилиниду?
2. Қандақ ойлайсиләр, әмгәкләр қандақ бәдиий материалларниң ярдими билән орунланған?
3. Уларни тәйярлашта қандақ техника қолланған?

Май бояқ (живопись) – бәлгүлүк бир нәрсиниң үстигә (полотно, қәғәз, яғач в. б.) бояқ арқилиқ тәйярлинидиған бәдиий әсәрләр.

Рәң – май бояқниң асасий тили, у бир рәңлик, монохромлуқму (гризайль) болалайду.

Безәк-әмәлий сәнъәт – турмушқа һаҗәт бәдиий җиһаз буюмлирини тәйярлайдиған иҗадийәт түри.

Асасий техникилиқ усуллар – бәдиий ойма, чәкмә, бәдиий язма, кәштә, қуйма в. б.

Һәйкәлтараш – бәдиий буюмларни оюш, ясаш яки қийиш арқилиқ тәйярлинидиған пластикилиқ сәнъәт түри.

Көләмлик пластика. Һәйкәлтараш бошлуқта «өмүр сүриду» вә шола чекитлири йоруққа бағлинишлиқ өзгириду.

Графика – ақ вә қара рәңләрниң уйғун келишигә асасланған сүрәт, бу қетим ақ – қәғәз, қара – қериндаш, көмүр.

Ақ вә қара рәңлик сизилған сизиқлар.

Графикида рәң сизиққа бағлинишлиқ, у қийғақчиғиму бағлинишлиқ роль ойнимайду. Графикиға қериндаш, һәртүрлүк борлар (пастель), суюқ бояқлар (акварель, гуашь) билән сизилған әсәрләр кириду.

Мемарчилиқ – бена вә өйләрни лайиһиләп ясаш һүнири.

Бошлуқ. Конструкция вә материалниң ярдимида ениклиниду.

Визуаллиқ сәнъәт
Визуалды өнер
Визуальное искусство
Visual arts

Пластикилиқ сәнъәтниң һәрбир түриниң өз тили (бәдиий қураллири) бар. Шу арқилиқ рәссам аләм көрүнүшини тәсвирләйду вә башқидин ясайду.

Сәнъәт тилини билсә, уни «чүшинишкә», «оқушқа» вә әсәрни тәйярлиған рәссамниң ойи билән әсәрниң мәзмунини чүшинишкә болиду.

Сүрәттә пластикилиқ сәнъәт түрлири сизма түридә көрситилгән. Пластикилиқ сәнъәт түврүкниң 5 бөлигигә – *каннелюрге* (бәш түри бойичә) бөлүнгән. Каннелюрниң һәр қайсисиға бәш пластикилиқ сәнъәтниң бириниң нами йезилған. Түврүкни дәптәргә чүширип, һәр түриниң астиға (түврүкниң астиға) сәнъәт түриниң мәнасини йезиңлар.

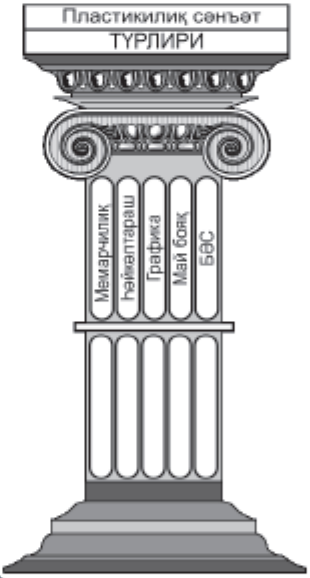

1. Атақлиқ рәссамларниң сүрәт репродукциялирини таллап, уларниң тарихий басқучлириға мувапиқ кесип қайта өрләш дәвридин бүгүнки күнгичә бөлүш.
2. Әсәрләрдә қоллинилған техникилар билән усулларни тәтқиқ қилиш.
3. Ишни орунлаш техникисини тасвирләш.
4. Қандақ ойлайсиләр, иш қандақ бәдиий материаллар арқилиқ орунланған? Сүрәтләрниң бир-биридин алаһидилиги немидә?

1. Пластикилиқ сәнъәтниң қайсиси шәртлик түрдә тәсвирий сәнъәткә ятиду?
2. Май бояқ, графика, һәйкәлтараш һүнәрлири қайси тилда «сөзләйду»?
3. Мемарчилиқ саһаси пластикилиқ сәнъәт әсәрлиридин мисал кәлтүрүңлар.

§ 2. КЛАССИКИЛИҚ СӘНЪӘТ ЖӘВҺӘРЛИРИ. ҚАЗАҚСТАН РӘССАМЛИРИНИҢ ИЖАДИЙИТИ. ТӘСВИРИЙ СӘНЪӘТНИҢ ТҮРЛИРИ ВӘ ЖАНРЛИРИ

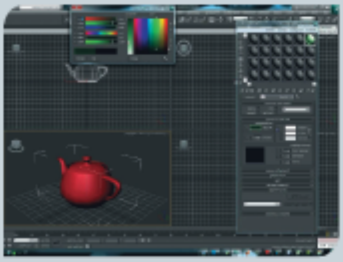
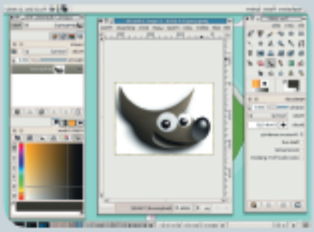

1. Иллюстрацияләрни қараштуруп, топларға бөлүңлар.
2. Иллюстрациялардин немиләрни көрүшкә болиду?
3. Уларниң бир-биридин айримчилиғи немидә?

Сәнъәт – һәқиқәт-болмушниң һәрхил шәкилдә көрситидиған ижадий көрүнүши. Адәмниң ижадийлиқ хизмитиниң көплигән шәкиллири – *сәнъәтниң түрлири*. Улар әмәлгә ашуруш усуллири бойичә ажритилиду:

– сөз – *әдәбият*,

– тавуш – *музыка*,

– колористикилиқ вә пластикилиқ материаллар – *тәсвирий сәнъәт*.

Сәнъәтниң май бояқ, графика, һәйкәлтарашлиқ, мемарчилиқ вә дизайн, хәлиқлиқ вә безәк-әмәлий сәнъити, көрүнүшлүк вә экранлиқ түрлири визуаллиқ бошлуқтики яки аддий *визуаллиқ сәнъәт* дегән нам билән бириктүрүлгән.

МӘЗМУНИ

Киришмә 4

Визуаллиқ сәнъәт 6

§ 1. Тәсвирий сәнъәтниң бәдиий қураллири 6

§ 2. Классикилиқ сәнъәт җәвһәрлири. Қазақстан рәссамлириниң иҗадийити. Тәсвирий сәнъәтниң түрлири вә жанрлири 8

§ 3. Натюрморт сәнъити 16

§ 4. Миллий безәк натюрморти 18

§ 5. Пейзаж. Тәбиәт билән уйғунлишиш. Һава истиқбали 20

§ 6. Индустриаллиқ пейзаж. Шәһәр пейзажи. Сизиқлиқ истиқбали 22

§ 7. Пластикилиқ шәкил сәнъити. Һәйкәлтараш 24

Безәк-әмәлий сәнъәт 28

§ 8. Безәк-әмәлий сәнъәт, асасий түрлири вә алаһидиликлири. Қазақстанниң безәк-әмәлий сәнъити 28

§ 9. Материаллар вә қурал-үскүниләр билән тонушуш 32

§ 10. Һәрхил материаллардин ясалған безәлләш буюмлири. Идеяләрни таллаш вә тәрәққий әттүрүш. Эскиз. Буюмни ясаш 34

§ 11. Тоқуш (өрүш) сәнъити. Тоқушниң түрлири. Материаллар вә қурал-үскүниләр билән тонушуш 36

§ 12. Буюм өрүш 40

Дизайн вә технология 42

§ 13. Дизайн вә технология асаслири 42

§ 14. Қошунда материаллар. Материалларниң түрлири билән хусусийәтлирини тәтқиқ қилиш 46

§ 15. Қошунда материаллирини қайта ишләйдиған үскүниләр, қол қураллири вә қурал-үскүниләр 52

§ 16. Бәдиий һәридәш. Йеңи пикир бериш. Материалларни таллаш вә тәйярлаш 56

§ 17. Қиңғир сизиқлиқ шәкилдики буюмларни ички вә сиртқи контур бойлап бәдиий һәридәш 58

§ 18. Лайдин буюм ясаш. Йепиштуруш 60

§ 19. Симдин буюмларниң модельлирини ясаш. Эскизлирини тәйярлаш (зәнҗир, башқатурма, һайванатларниң фигурилири). Материални таллаш. Қурал-үскүниләр 62

§ 20. Түрлүк материалларни қоллинип, музыкилиқ (уруп чалидиған) әсвапларни лайиһиләш 66

Тамақлиниш мәдәнийити 70

§ 21. Дурус тамақлинишниң асаслири. Тамақ тизимини тәйярлаш 70

Өй мәдәнийити 76

§ 22. Электр энергияси мәнбәлири тоғрилиқ умумий мәлуматлар. Электр техникилиқ арматура 76

§ 23. Электр энергиясиниң мәнбәлири бойичә тәҗрибиләр 80

§ 24. Турмуштики җөндәш ишлири 82

§ 25. Өсүмлүк өстүрүш егилигиниң асасий йөнилишлири 84

§ 26. Өсүмлүк өстүрүш егилигидики әтияздики ишлар 86

Санитарлиқ-гигиенилиқ тәләпләр 88

Бехәтәрлик техникиси қаидилири 88

Луғәт 89

Қазақстан рәссамлириниң май бояқ әсәрлири 92

Қошумчә әдәбиятлар тизими 94